

**HRANA ÎN ANCHETELE LINGVISTICE REALIZATE
ÎN VESTUL TERITORIULUI DACOROMÂN (1948–1960)**
FOOD IN LINGUISTIC SURVEYS CONDUCTED IN THE WESTERN
DACO-ROMANIAN TERRITORY, 1948–1960

DOI: [10.56177/AUA.PHILOLOGICA.3.26.2025.art.23](https://doi.org/10.56177/AUA.PHILOLOGICA.3.26.2025.art.23)

CR dr., GABRIELA VIOLETA ADAM
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”,
Academia Română, Filiala Cluj-Napoca

***Abstract:** This paper examines how the theme of food is reflected in a corpus of documents produced during direct linguistic surveys conducted between 1948 and 1960 in the western part of the Dacoromanian territory. These surveys, carried out in several regions of Romania (the Crișul Negru Valley, Sebeș Valley, Hațeg Valley, and Jiu Valley), aimed to collect dialectal material representative of regional varieties of the Romanian language, in the context of an accelerated industrialization process that placed pressure on both local speech and traditional occupations and practices. The core material for this research is drawn from handwritten survey notebooks (from 51 localities) and dialectal texts recorded on magnetic tape. The analysis of this document corpus will be carried out in relation to the linguistic material collected for the Romanian Linguistic Atlas (1930–1938), as the surveys in these resilient regions adopted some of the research methods and tools used in this first major initiative to preserve spoken Romanian. The evaluation of food-related texts can be approached from multiple perspectives, highlighting both the respondents and the interviewers. From this standpoint, it becomes evident that the documents generated by the project reveal at least one traditional occupation in each of the surveyed geographical areas (such as sheep farming, cattle raising, viticulture, or fruit growing). In terms of gender-based variation, as in the case of the Romanian Linguistic Atlas, a significant number of texts are provided by men (e.g., accounts related to milk-based products from cows or sheep, and beverages). In the survey points where women were among the respondents, we observe a broader diversity in the types of texts concerning food. Additionally, it is worth noting that the narratives about food are influenced not only by the gender of the respondent but also by the gender of the interviewer and their specific interest in the topic. Given their shared themes, the texts can be compared across different localities, offering analyzable linguistic material in terms of phonetics, morphophonology, syntax, and lexis. Culturally, the texts document how specific products are made or prepared in the respondent's region of origin. Although the texts do not provide full recipes for local dishes, their descriptive content and the ability to compare narratives across geographical areas illustrate the relationship between place and regional cultural specificity.*

***Keywords:** food; food thematics; dialectal surveys; daco-romanian dialectal diversity*

Lucrarea noastră își propune să analizeze modul în care se configurează tema hranei în corpusul de documente adunate în anchetele lingvistice directe, derulate în intervalul 1949–1960, în patru regiuni din aria vestică a dacoromânei. Materialul

este excerptat din cele 51 de caiete de anchetă și din o serie de înregistrări pe bandă de magnetofon aflate în Arhiva fonogramică a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

În spațiul școlii clujene de dialectologie, tema hranei a fost documentată atât în anchetele lingvistice indirecte bazate pe chestionar (anchetele Muzeului Limbii Român¹), cât și în anchetele lingvistice directe coordonate de Sextil Pușcariu și realizate de către doi discipoli ai săi, Sever Pop și Emil Petrovici, autorii *Atlasul lingvistic român I, II*.

După aproape 11 ani de la finalizarea acestor anchete, între 1949 și 1960, pe teritoriul României s-a demarat o cercetare în câteva zone geografice, cu scopul de a investiga graiurilor teritoriale ale dacoromânei, în contextul industrializării accelerate, prin construirea unor amenajări tehnico-industriale care uneori au implicat inclusiv relocării de populație din și în centrele care urmau a fi tehnologizate. În acest context, era evident că presiunea exercitată asupra graiului, asupra activităților și ocupațiilor tradiționale devenea tot mai mare. Aceste anchete s-au derulat în: Valea Crișului Negru, Valea Sebeșului, Valea Jiului, Valea Hațegului, Valea Bistriței, Valea Moldovei, Maramureș și Valea Sucevei. De asemenea, cercetătorii implicați au realizat și o anchetă la ceangăi.

Pentru studiul de față am avut în vedere anchetele desfășurate în patru regiuni, situate în partea vestică a teritoriului dacoromân: Valea Crișului Negru (Remetea, Pociovești, Feniș, Ferice, Ferice, Lelești, Totoreni, Lazuri de Beiuș, Tărcăița, Valea de Jos, Brădet, Câmpanii, Colești, Băița, Poiana), Valea Sebeșului (Sebeș, Petrești, Sebeșel, Săsciori, Laz, Răchita, Purcăreți, Loman, Căpâlna, Șugag, Călnic, Dumbrava), Valea Jiului (Câmpu lui Neag, Uricani, Bărbătenii de Sus, Lupeni, Jiu-Paroșeni, Jiu-Coroiești, Iscroni, Livezeni, Aninoasa, Dâlja Mare, Dâlja Mică, Dealu Babii, Petroșani, Petrila, Jieț, Bănița, Vulcan), Valea Hațegului (Petros, Livadia, Valea Lupului, Hobița, Râu-Bărbat, Uric, Coroiești, Paroș).

1. Aspecte privind metodologia cercetării de teren

Din punctul de vedere al metodologiei, anchetele lingvistice derulate în aria vestică dacoromânei au preluat maniera de cercetare folosită de Sever Pop și Emil Petrovici în cadrul proiectului de patrimonializare a limbii române vorbite:

¹ Pentru o perspectivă de ansamblu asupra acestor anchete, a se vedea: Cosmina-Maria Berindei, *Muzeul Limbii Române și anchetele lingvistice indirecte*, în Ofelia Ichim et alii (ed.), *Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 91–101; Cosmina-Maria Berindei, *Primele demersuri ale Muzeului Limbii Române privind salvagardarea patrimoniului lingvistic românesc*, în Ofelia Ichim et alii (ed.), 1918 – 2018. *Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, 2019, p. 37–46; Elena Comșulea, *Chestionarele Muzeului Limbii Române – premise de cercetare*, în *Philologica Jassyensis*, XI, 2015, nr. 1 (21), p. 47–56; Cosmina Timoce-Mocanu, *Alimentația – o temă a cercetării instituționalizate interbelice. Proiecte, chestionare, rezultate*, în *Caietele „Sextil Pușcariu” V. Actele Conferinței internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*, Ediția a V-a, Cluj-Napoca, 9-10 septembrie 2021, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor și Argonaut, 2021, p. 488–501.

chestionarul s-a constituit pe baza unei părți din *Chestionarul Atlasului lingvistic român*, subiecții au fost aleși după aceleași principii, iar forma de documentare a noțiunilor programate în chestionar a fost asemănătoare.

1.1. Chestionarul anchetelor, intitulat *Chestionar pentru anchetele dialectale (A I – A IX)* cuprinde un număr de 1933 de intrări. Din punctul de vedere al structurii, acest instrument de lucru include două secțiuni: A. Chestionarul introductiv; B. Chestionarul propriu-zis, grupat pe domenii semantice: I. Curtea; II. Firul; III. Casa; IV. Plugăria; V. Oieritul; VI. Pădurăritul; VII. Morfologie; VIII. Sintaxa; IX. Fonetica; X. Termeni noi legați de construirea socialismului. Chestionarul propriu-zis a fost însoțit de un *Chestionar al mineritului*, cuprinzând 204 întrebări formulate explicit.

După modelul *Atlasului lingvistic român*, anchetatorii au acordat o mare atenție chestionarului introductiv, pentru fiecare localitate anchetată notându-se informații care privesc onomastica (antroponime și toponime), ocupațiile tradiționale, detalii despre vechimea și istoria satului, portul și obiceiurile.

1.2. În fiecare punct de anchetă au fost anchetați între doi și opt subiecți, de diferite vârste (vârsta 16–85 de ani), de ambele sexe, originari din localitate, fără defecte de vorbire, având ca ocupații de bază creșterea vitelor, oieritul, agricultura, plutăritul, minerit, exploatarea lemnului. Cu scopul de a surprinde cât mai bine graiul local, anchetatorii au selectat informatori analfabeți sau cu o durată de școlarizare de maxim șapte clase primare.

1.3. Rezultatele acestor cercetări nu s-au concretizat în monografiile dialectale, așa cum se preconizase inițial, materialul dialectal adunat pe baza chestionarului fiind valorificat de *Dicționarul limbii române*².

2. Tematica hranei în anchetele din perioada 1949–1960

În anchetele derulate în intervalul 1949–1960, informații despre alimentația de bază pot fi regăsite în două tipuri de surse: în răspunsurile la chestionarul anchetelor și în corpusul de texte dialectale înregistrate.

2.1. În documentarea pe baza chestionarului, noțiuni care privesc hrana cotidiană se regăsesc în seria de întrebări din domeniile:

a) Curtea:

166/1060³ Cum se numește spuma de pe laptele muls proaspăt?

167/5565 Cum se zice când se ia smântâna de pe lapte?

169/ 1062 a. Ce se alege deasupra pe laptele fiert? b. Sau nefiert după ce s-a răcit?

170/1063 Ce se întâmplă cu laptele dacă n-au fost bine spălate vasele?

172/5563 Lapte prins.

² Vezi, în acest sens, *Anexe la bibliografia dicționarului. Anexa 1. Anchetele dialectale*, în *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, București, 2010.

³ Primul număr reprezintă numărul întrebării din *Chestionarul pentru anchetele dialectale (A I – A IX)*. Cel de-al doilea număr reprezintă numărul întrebării din *Chestionarul Atlasului lingvistic român*, partea I sau *Chestionarul Atlasului lingvistic român*, partea a II-a.

174/1066 Cum se numește ceea ce se pune în laptele fiert pentru a se face laptele acru?

75/1067 După ce s-a luat smântâna de pe laptele prins ce rămâne?

176/5667 Se alege, se bate unt.

181/1068 Ce rămâne după ce s-a ales untul?

182/5576 Cum se numește laptele acru făcut din lapte fiert?

185/5578 Din ce se face covăseala?

187/5583 Cum se numește brânza de vacă?

b) Plugărie:

753/5123 Făină de porumb.

822/5316 Grâu, pâine.

c) Oierit:

1013/5409 Cheag.

014/5410 Se încheagă.

1016/5413 Străgheată (lapte de oaie încheagat).

1017/ 5414 A frământa străgheata.

1019/ 5416 Din ce se face cheagul?

1021/ 5418 A aduna laptele încheagat.

1023/5423 Caș dulce.

1024/1811 Cașul se dospește.

1026/1812 Bulz de brânză.

1029/1815 Cașul se jintuiește.

1030/ 1816 Jintuit (Ce este? Cum se cheamă zeama cu care faci balmoș?).

1031/1817 Burduf.

1033/1819 Urdă (Cum e făcută?).

1035/1821 Jintiță (Cum e făcută).

1036/ 1822 Zerul se fierbe (ca să se scoată urda).

1037/1834 Eu zburătăcesc (aleg brânza de vacă).

1038/5425 Cum se face unt de oaie?

1039/5426 Zăr (ce se scurge din caș).

1040/5427 Zărul se fierbe, cf. 1036

1048/5438 Cum se cheamă zerul rămas după scoaterea urdei? (șișt, cărân).

1049/5439 Acriș, zer de înăcrit.

1052 /5443 Brânză.

1056/5447 Brânză murată în zer.

1057/5448 Felurile de brânză.

Deși răspunsurile la noțiunile programate în chestionar ne oferă informații despre prezența unui anumit preparat în aria geografică cercetată, datele cu privire la tehnica de realizare a preparatului, la ingredientele folosite sunt, de cele mai multe ori, absente întrucât scopul anchetei a fost unul lingvistic, fără a fi orientat spre detalierea unor practici și tradiții alimentare locale. În acest sens, sunt relevante răspunsurile la noțiunea [1049] *Acriș, zer de înăcrit*: în localitățile Sebeșel, Purcăreț și Răchita, informatorii consemnează termenul *acriș*, în timp ce, informatorul din Loman, oferă date suplimentare cu privire la tehnica de preparare:

„acrișu să făcê din lăpte curát⁴ tot cu kag⁴// să h'êrbê lăptele și după êe se domolêște î⁴ dai kag⁴//”⁴.

Spre deosebire de *Chestionarele Atlasul lingvistic român* care documentează segmentul alimentației de bază într-o proporție echilibrată, inventariind produsele lactate, carnea și produsele obținute din carne, fructele, legumele, condimentele, tipuri de mâncări, aluaturi, băuturi⁵, în anchetele la care ne referim, cele realizate în partea vestică a teritoriului dacoromân între anii 1949–1960, s-au avut în vedere doar preparatele din lapte, pâinea și făina de porumb. Având în vedere că aceste cercetări se doreau a fi valorificate prin realizarea unor monografii, considerăm că lipsa documentării unor ingrediente și a unor mâncări cu specific local, este o pierdere a acestor anchete.

2.2. Textul dialectal, ca parte complementară a anchetei pe baza chestionarului, constituie o altă sursă de documentare, prețioasă nu numai pentru studiul limbii române vorbite, cât și pentru celelalte discipline umaniste, sociolingvistica, etnografia și antropologia.

În dinamica anchetelor lingvistice din perioada cercetărilor directe din intervalul 1949–1960, culegerea de texte dialectale se află într-o nouă etapă, anchetatorii având la dispoziție și instrumente de înregistrare audio. Acest fapt a facilitat nu numai verificarea unor fonetisme dialectale notate în ancheta pe baza chestionarului, dar a fost, așa cum menționa Sever Pop, și o formă de evaluare a competenței comunicative și a calității subiectului: „ils représentent non seulement un miroir fidèle des conditions sociales et économiques du point étudié, mais en même temps, et surtout, ils fournissent d'importantes indications sur les ressources psychologiques de mes informateurs. En analysant ces textes, le linguiste sera en mesure de constater si l'informateur principal de mes relevés était *une personne imaginative*, capable d'exprimer facilement ses pensées, ou *une personne* au lexique ou même à la syntaxe pauvres, se contentant de s'exprimer par *des phrases très courtes*, où les verbes forment une série presque ininterrompue et se succèdent sans être entrecoupés de compléments”⁶.

Analizând corpusurile de texte din regiunile Valea Crișului Negru, Valea Sebeșului, Valea Jiului și Valea Hațegului constatăm că în tematica destul de variată a textelor care amintesc despre activitățile rurale, stâna și oierit, plutărit, mineritul, momente importante din ciclul vieții (naștere, botez, nuntă, moarte) etc., apar și istorisiri în tema alimentației de bază. O mare parte dintre aceste texte pot fi corelate cu noțiunile ce corespund tematicii hranei, programate spre a fi

⁴ Text din *Arhiva A II*.

⁵ Vezi și Gabriela Violeta Adam, Cosmina-Maria Berindei, Veronica Ana Vlasin, *Food as a Research Topic in the Romanian Linguistic Questionnaire-Based Inquiries*, în *Transylvanian Review*, XXX, 2021a, Supplement nr. 2, p. 31–45; Gabriela Violeta Adam, Cosmina-Maria Berindei, Veronica Ana Vlasin, *Construcția hranei ca temă de cercetare în anchetele lingvistice instituționale românești bazate pe chestionar*, în *Caietele „Sextil Pușcariu” V. Actele Conferinței internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*, Ediția a V-a, Cluj-Napoca, 9–10 septembrie 2021b, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor și Argonaut, 2021, p. 410.

⁶ Sever Pop, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. I. Dialectologie romane*, Louvain–Gembloux, 1950, p. 729.

documentate în chestionar, ceea ce arată că anchetatorii au obținut aceste narațiuni în urma unei întrebări indirecte de tipul: Cum se face brânza/ covăseala/ rachiul etc.?

Din punct de vedere tematic, textele se grupează astfel:

- a) preparate din lapte de vacă sau lapte de oaie (brânza, brânza de oaie, urda, cașul, untul, untul de oaie, laptele acru, laptele covăsit, covăseala);
- b) preparate din făină de grâu și din făină de porumb (pâinea, balmoșul, coleșa);
- c) băuturi (vinul, rachiul/țuica, liurul, mustul);
- d) mâncări (peștele prăjit în unt, cricala, brozii, tocana de grumpea);
- e) preparate din fructe (gemul de prune);
- f) tehnici de conservare a alimentelor (conservarea ciuștelor);
- g) ingrediente (cheagul).

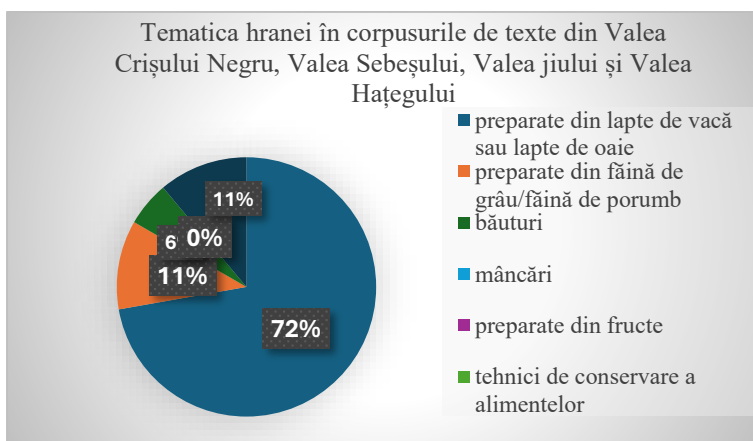

Fig. 1

Cu o frecvență ridicată, de 72%, în corpusul de texte apar istorisiri despre cum se prepară produsele din lapte de vacă și din lapte de oaie. Textele care se înscriu în tematica băuturilor, a preparatelor din făină de grâu/făină de porumb și mâncăruri sunt mult mai reduse numeric și de puține ori ne dau posibilitatea de a le compara de la o localitatea la alta (vezi Fig. 1).

Tendința de a aduna texte pe aceeași temă a fost o formă de documentare pe care au utilizat-o în anchete și Sever Pop și Emil Petrovici, autorii *Atlasului lingvistic român*, întrucât unul dintre obiective era ca materialul adunat „să fie cât mai comparabil de la un punct la altul”⁷. Această manieră de documentare are avantajul de a urmări determinările morfologice și semantice și de a compara

⁷ *Atlasul lingvistic român II. Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, Sibiu – Leipzig, Muzeul Limbii Române, Otto Harrassowitz, 1943, p. VI.

Același principiu a fost urmat și de anchetatorii proiectului *Atlasului lingvistic român*, care deseori înregistrează texte dialectale pe o temă comună. A se vedea, de exemplu, textele despre *cum se face brânza* din pct. 130 Poiana (jud. Sibiu), 705 Piuța Petrii (jud. Ialomița, localitate dispărută după inundațiile din 1970); *laptele acru* din pct. 260 Beclean (jud. Bistrița-Năsăud), 431 Recea (Republica Moldova), 514 Coropcenii (jud. Vaslui). Vezi *Atlasul lingvistic român II. Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, Sibiu – Leipzig, Muzeul Limbii Române, Otto Harrassowitz, 1943, *passim*.

„registrele fonetice ale aceluiași cuvânt. Există și un alt aspect demn de relevat: înregistrarea textelor «tematice» constituie cadrul favorabil pentru un experiment lexicografic *sui-generis*: din proprie inițiativă (dată fiind dorința de a se face înțeles de către un *outsider*), dar și la inițiativa anchetatorului, subiectul propune definiții *ad-hoc*”⁸.

cum să făce t'águ

cîn beléști mnélu/ atúnc iĕstē-n ĭel rîza// ája-ĭ plínă d'e lápte// ĩn ĭe bajĭ fărínă d'e măláiŭ și sáre// atúnc ũo lejĭ să nu răsúfle// ũo puĭ ĩn cuĭ pánă să úscă// așé stă tot acló pánă cîn făc brîza//

rîza ĩ cu pt'ele/ ĭe ĩn vítă// cînd [k] acúma zícem trébe să me_míne la brîză/ atúnc o ĭeĭ rîza/ t'águŭ_ála și-l tai tă_bucăŭ/ așé cu pt'ele cu tát/ că pt'ele-ĭ uscătă/ ș-o bajĭ ĩnt-ō_táljerŭ// bajĭ pe ĭe oțátŭ și pátru ũoŭă le sparĭ să márgă acló ĉe-ĭ ĩn_găŭoĉe și ĭeĭ o língură să s-améstece tát'e laŭuláltă// ș-atúnc le ĭeĭ cu brîncă să le făc așé ō_bot ca ũo loptútă/ le-ŋváli-nt-o hájnă să ste așé și ĭeĭ d'-acló dúpă cum aĭ lípsă//
septembrie 1950, tănásă pópa, [zis și] tēșcu, 61 de ani (Câmpanii de Sus, Valea Crișului Negru, jud. Bihor)⁹

[Cum se face cheagul]

rîza d'i ĭed/ ála-ĭ bun// puĭ ĩ_ĭe puĭtînă sáre/fáínă/ mălái/ ũoŭ spartŭ//

dúpă acéĭe puĭ ĩ rîza d'i porc răzătúrl d'i pá máŭă// cînd faci cǎrnát/ acíle să rad// ála víne mai máre făcút// ĩnt-ála să púne răzătúrl d'i pá máŭăle d'i cǎrnát/ cári-s mǎnúnt'ĭ// dup-acé să púne sáre/ să púne dup-acé fărínă/ tă d'i mălái/ o ĉinĉ ũoŭă și vinŭ// ála-ĭ// ála-ĭ gáta acúma//

septembrie 1950, ĭósis píle, 44 de ani (Brădet, Valea Crișului Negru, jud. Bihor)¹⁰

kágu

kágu-l făcē din bája de ĭed sau de mĭel/ d'e nēl mai mult/ ĩ spúnē rîză// rîză-ĭ spúnē// ũo rîză așă de... ș-apó táĭe așă și bágă de-a moi și dup-ája ĩ dă kag la lápte acólo-n puțină// ĩl ĩnt'ágă acŭólo pínă-ĭ páre că-ĭ ĩnt'égátŭ//

ĭulie 1959, lázăr vasile, 28 de ani (Șugag, Valea Sebeșului, jud. Alba)¹¹

t'águ

t'águ-l făcem din rîză d'e viŭál/ cîn să táĭe viŭál mic/ cîn să táĭe porc// cîn să táĭe porĉĭ luŭám d'ĭn stámácŭ din... ĩ zícē rîză ș-o dúcem la ũoi// și mai bágám acólo/ luŭám d'ĭ la vac cîn fátă cŭorástă/ atúnca ști cîn fátă váca/ d'-ája gálbină și bágám acólo și bágám sáre// și d'ĭnt-ája să făce kagŭ/ bágám ĩn lápt'e cu língura/ așă cíte puțin//

ĭulie 1954, [Informator ocazional] (Paroșeni, Valea Jiului, jud. Hunedoara)¹²

⁸ Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horea Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 138.

⁹ Textul face parte din *Arhiva A I*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Textul face parte din *Arhiva A II*.

¹² Textul face parte din *Arhiva A III*.

Deși cele patru texte de mai sus documentează realizarea aceluiași preparat, *cheagul*, focalizând asupra practicilor culinare reprezentative pentru cele trei regiuni, acestea nu pot fi asimilate unui tipar textual apropiat de cel al așa-numitelor *rețete* culinare, întrucât lipsesc atât cantitățile, cât și o prezentare detaliată a etapelor în realizarea produsului. Din perspectiva modului de preparare, cele patru narațiuni ne oferă ocazia de a delimita maniere diferite pentru a obține unul dintre principalele ingrediente folosit în pregătirea brânzei.

3. Factori care pot să justifice tematica inegală a textelor

În *Atlasului lingvistic român* frecvența scăzută a unor categorii tematice de texte putea fi determinată și de contextul socioeconomic al subiectului sau al întregii regiuni din care provine – „în tot satul nu se găsește niciun zarzavat și nici la târg la Codăești. Mănâncă numai mămăligă. Deci pelagră (= roșată; v. 3410) destulă.” (pct. 514 Copropcenii)¹³; „În sat, sărăcie [...]. Aproape toți mănâncă numai mămăligă. Totuși, fetele (și flăcăii) fac lux. Se îmbracă orășenește. Vitele urâte, mititele. Caii la fel. [...] Toată lumea postește. Nu se găsește în tot satul un pic de lapte. Nu mulg vacile; sug totul viței. Postesc deci și copiii cei mititei de tot. În tot satul nici un gram de unt sau de brânză. Nici pește. [...] Pescuitul pentru țărani este strict oprit. [...] Firește nici un fir de plantă furajeră” (pct. 872 Măceșu de Jos)¹⁴. În ceea ce privește corpusul de documente adunat între anii 1948 și 1960, factorii care au determinat consemnarea unui număr inegal de texte sunt determinat de patru factori: mediul geografic, activitățile tradiționale, alegerea subiecților anchetei și interesul anchetatorilor pentru domeniul alimentației de bază.

3.1. Pentru a releva cum influențează relația dintre mediul geografic și ocupațiile tradiționale tipologia textelor dintr-un corpus, am analizat materialul dialectal cules din cele douăsprezece localități situate în Valea Sebeșului.

3.1.1. Corelând ocupațiile de bază ale locuitorilor care erau, la momentul anchetei, agricultura, cultura viței de vie, pomăritul și creșterea vitelor, cu textele dialectale culese/înregistrate de anchetatori, am constatat că în acest areal s-au consemnat istorisiri care au avut ca temă de bază produsele obținute din fructe – gem de prune (Sebeș) – și câteva tipuri de băuturi – vin, țuică, liur, must (Petrești), vin și rachiu (Cacovița, astăzi, Dumbrava):

[Gem de prune]

ă _spălă _prúneľlě/ le_ă _scos símbureľlě/ le trec prim _maşínă/ le púnĭĭ _la focŲ//
cîn ĭĭ gáta diě flĕrbĭĕ o púnem _um _borcánĭĕ pe Ųúrmă la cuptŲór// noĭ o púnĭĕm
ĭĭ _cuptŲóru ál de/ĕ pínĭĕ şi le ľĕgámŲ//
august 1953, [Informatoare ocazională] (Sebeș, Valea Sebeșului, jud. Alba)¹⁵

¹³ Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, redactori Doina Grecu, Ion Mării (coord.), Rodica Orza, Sabin Vlad, Cluj-Napoca, 1988, p. 224.

¹⁴ *Ibidem*, p. 330.

¹⁵ Textul face parte din *Arhiva A II*.

[La cules]

dacă áre ʋómu gíje mǔltă/ atúnce préteni sǎi ȷ-ajút'e și péntru c-o ʋʌoz_la culés/ ómu-ȷ dǎ un_coș de strúguri/ strúguri ȷi pũ-ȷ bʋot// cu bʋótu-ȷ cáră și-ȷ bágă-nt-o cǎdă diȷ_carʌ// dǎcǎ vínę_acásǎ/ scúrǎ mʋústu diȷ_cǎdǎ și-l bágă-n butuájě// și pe úrmǎ propriétǎru cǎsȷi/ a vȷȷi/ sǎ spǎlǎ frʋumós pe kȷciȷǎre și sǎ bágă-ȷ_cǎdǎ și cǎlcǎ strúguri ca sǎ-i scúrǎ mústu tʋot dȷ_ȷeȷi//

și dúpǎ ǎȷa tréverele ǎȷe cǎlcǎte le dúce la țeascʌ de nu rămȷne nimȷca/ [numai] mʋústʌ// din tréverele ǎȷe mai fáce ȷámenȷ lȷurʌ// púne ǎpǎ pe trévere și le lǎsǎ sǎ h'ǎrbǎ și pe úrmǎ le scúrǎ// ȷǎsǎ ca și pe must și fáce o blǎȷutúrǎ ǎșǎ acrișȷǎrǎ// ȷo ʋʌolosǎsc ȷámenȷ-ȷ_cǎsǎ în loc de gȷinʌ//

dǎcǎ-z_múlte trévere/ le ǎșǎzǎ-nt-o cǎdǎ și le bǎte bȷne și le-astúpǎ deȷasúpra cu pǎmȷntʌ ȷǎrǎ bǎtút bȷne ca sǎ nu sǎ rǎsúfle și le lǎsǎ pȷnǎ sǎ h'ȷerb bȷne ș-apóȷ le dúce și le fáce gȷinǎrs la cazán//

octombrie 1949, [Rafila Goia, 66 de ani] (Petrești, jud. Alba)¹⁶

[Ce faceȷi cu trevere?]

ȷě bǎtem înt-un vas/ înt-o búte cum zȷcȷem noi/ desfundátǎ// dúpǎ cȷȷia le coperím cu pǎmȷnt gǎlben ș-ápo rămȷn ǎșǎ// ǎpó h'ȷerb vo zȷcȷȷ zȷl'ě// ș-ápo puȷi/ dúpǎ cȷȷ-o pȷrs a h'ȷerbȷ/ puȷi cȷevǎ nǎșȷp ǎșǎ frumós pe ȷěle ș-apó rămȷn/ rămȷn pȷnǎ-n ȷǎrnǎ//

[Și cu droȷdia? Cum faceȷi cu d'ínu?]

cu d'ínu... [k] vȷnu// ǎpó n-am azȷ'ȷs la tras//

[nȷ/ bun!]

mǎ laș ȷo nú mǎ laș// rămȷnȷ tescovȷna//

nȷ/ ǎcúma cȷȷ// fácem rakȷȷ ȷo trǎgȷȷ d'ínu// trǎgȷȷ vȷnu// vȷnu s-ǎșǎzǎ-n buȷ fȷȷrbȷ/ dup-ǎcȷȷia sǎ úmplȷ și la anumȷt timp sǎ trǎȷ'ȷ dȷ pe drȷȷdȷ// sǎ púnȷ-n vǎsǎ curátȷe li sǎ dǎ ȷo pȷǎtrǎ sus dȷ ǎȷla cum ȷi spúne// noi zȷcȷȷ pȷǎtrǎ de buȷ// sǎ trǎȷ'ȷȷ/ s-astúpǎ frumós și drȷȷdȷia sǎ púnȷ unȷvǎ/ înt-un butȷȷi saȷ înt-un vas// da nú rǎsúflǎ și sǎ fáce rakȷȷ de drȷȷdȷ//

nȷ/ ǎsta-ȷ tȷtǎ trȷȷba// sǎ trǎȷǎscǎ ȷȷȷmini sǎ-l bȷȷȷȷ//

august 1953, d'órd'ȷ botorȷȷǎ, 52 de ani (Cacovȷȷa, astǎȷi Dumbrava, jud. Alba)¹⁷

În partea de mijloc¹⁸ și în partea superioarǎ a Vǎii Sebeșului, dominante fiind creșterea vitelor și păstoritul, s-au consemnat un număr reprezentativ de texte în tematica prelucrării laptelui de vacǎ și a laptelui de oaie:

cum fáçȷȷ unthȷu

sǎ mǔl'ȷe láptȷȷelȷ/ sǎ púnȷȷ pȷ troȷ de ǎstǎȷ/ȷ pȷnǎ mȷnȷȷ sǎ lǎsǎ// dup-ǎcȷȷȷȷ sǎ ȷȷ z/smȷntȷna/ o bǎgǎm în bidȷȷȷ sǎ... o bǎtem ǎcȷlo pȷnǎ ȷǎsǎ unthȷȷ// dúpǎ cȷȷ sǎ bǎte unthȷȷ rămȷnȷ zǎrǎ//

noiembrie 1953, [Silvia Cǎrpȷnișan], 28 de ani, (Purcǎreȷi, jud. Alba)

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Text transcris, provenit din Arhiva fonogramicǎ a Institutului de Lingvisticǎ și Istorie Literarǎ „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

¹⁸ Excepȷȷe fac satele Laz și Cǎpȷalna unde majoritatea locuitorilor se îndeletniceau cu exploatarea lemnului și plutǎritul.

cum să făce brîza

apă m-am tot uîtat pe-acólo că cum fac brîza// am mîers la strîngă// m-o veni cu gălêțîlê/ cu strîngăriêțîlê// [...]

băcîțale punê lăpte pe troc/ il străcuráu cîn veneáu/ il străcuráu și pî_sîță/ da-l străcuráu pin nêștle piêțec/ pin nêștle pîză că vez/ că uóîlê/ murdărê/ să mai ásta// ba făcê câcărêzê acólo-n [k] în... îngălêțâtă/ il scotê cu mîna// vedeam și io atúnê// părê că mî-i silă c-am văzú_ că scoate cu mîna cîcîrêzelê și lê zvîrlê/ da brîza ieră bûnă// brîza-m plăcê și ástăz/ da n-o mai poš ruádîê// da ieră bûnă//

[...] iêlê făcáu brîză// o copt căș'i// únele-î coacă ț_ápă/ áltelê ple póliț/ punê cășî marî pe p_óliță și zîcê/ áștia trêbe să ștê tri zîlê/ pátru zîlê să stê la copt// apă dup-ája-î frămîntă// ieră ũ_lêmn crestat/ ũ_lêmn așa lung crestat ca de-un métru și to crestat// î zîcă crișt'êi [k] crișt'êi// apă frecă cășu ple iêl/ în cúbăr/ în pútina ája// il frecă pi iêl/ pe úrmă-l sáră și-l frămîntă bínê/ apă il băgă-n t'êle dê uájê/ în pîlêlê de uájê căre ieră smúlsă și i rásă cu cuțîtu//

[Cum îi spunea la asta?]

burdúș// o băgă-n burdúșu brîza ș'-apó punê acólo-n êelări/ punê j'/zós ac_ólo diê să cocê// să cocê/ apă să-mflă de mûltê uări/ crișpá burdúș'u/ că ișe să h'êrbîê// h'êrbîê brîza de mûltê uári/ crepă și și... da ieră brîza bûnă pe tímpu ála/ așa cu vunt pin ișe// nu... [k] făcê mûlt căre trebuiê să lăsê și smîntîná/ nu să ișe să făcă mûlt vunt/ să făcă brîză bûnă//

pă/ băcîța căre vrê să făcă brîză bûnă/ apă nu smîntîné lăptêlê tárê// núma ũ_lăpte-l smîntîné și únu nú// apă făcă brîză bûnă// drișt că tuámna/ apă ișe n-avîê unt ca álea căre smîntîné tárê// da núma la álea căre smîntîné tárê ieră și brîza tárê/ ieră dê să sfarmă_mîná// da la ásta căre nu smîntîné tárê lăptêlê/ apă să-ndoîê// úișe-ășá făcêi cu ișe-n mîná// ei/ frumúșă ieră tuátă gă_óôê//

nô/ așê că ásta uo știu/ tot o mai țîi mîntîê de-atúnê dîe cînd am_fo la munte// iulie 1959, alecsándru avrám a lui costandín, 68 de ani (Sebeșel, jud. Alba)

[Obiceiuri la stână]

lăptele il străcură și-l pun pe tr_óô și de-acólo apă dúpă êe-l... [k] il pun pe s/zmîntîná// așa-î la noi// ș-apó dúp-ája ia s/zmîntîná// în cālaltă zî... [k] il lăsă de az pînă mîné și îi ia zmîntîná de pe iêl/ il băgă îng_căldărê și-l púnê pe fl_oc//

brîza uo púne-nt-um_bidáu/ um_bidáu/ n_oi așa-î zîcem/ înt-un bidáu și-acólo scuátê vuntu// și din lăptê/ dácă-î dă t'ag îi înt'êgát/ c-ăștea să fac așa dupoláltă// și... ț il scuátê/ il strîj'zê așa de-acólo dî_zîăr și-l púne-ntr-ũ_sac/ înt-ũ_saculêi așa și-l strîj'zê bínê și-l stoărce ca să iêsă zăru dî_îel și dúpă êe l-uo st_ors il púnê de-o pártê//

și púnê zăru alb/ álbu ála-l púnê pe fl_oc și iăsă de-acólo o... așa cum zîcem uo jîntîță n_oi și úurdă sau úurdă/ úóriêe vrêa dint-ája iăsă mai pe úúrmă//

ș-ășá că dúpă êe să cuácie cășu... á... púnê mai mult caș'/ și dúpă êe-î c_ópt il băgă-n burdúș așa/ noi așa zîcem/ burdúș// și așa/ la așa//

iulie 1959, marina gros [a lui Ion], 59 de ani (Șugag, jud. Alba)¹⁹

3.1.2. Inegalitatea textelor pe tematica hranei este condiționată și de variația diasexuală, și, evident, de o cunoaștere îndeaproape a realității extralingvistice. Nu întâmplător, în *Indicațiile pentru completarea răspunsurilor* care însoțesc *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi*, Sextil Pușcariu le recomanda insistent corespondenților Muzeului Limbii Române să ceară „informații de la țărancele care-s băștinașe în comună și nu s-au depărtat de ea”²⁰ sau „să culeagă informații de la diferite femei din sat”²¹.

Raportul diferit dintre subiecții-bărbați și subiecții-femei explica de ce numărul textelor care abordează tema preparatelor din făină de grâu sau a mâncărilor este mult diminuat față de cel al preparatelor din lapte de oaie/vacă. În regiunile în care s-au selectat și subiecți – femei, se poate observa o mai mare diversitate a categoriilor de texte în tema alimentației de bază. Un exemplu, în acest sens, este corpusul de texte din Valea Sebeșului:

cricălă

fa^c f^uocu// fa^c f^uocu să puⁱ di^e colⁱșă/ da tr^ēbē-nstalát c^au^onu întⁱi// puⁱ apă/ puⁱ sárⁱlē/ puⁱ fálⁱnă ș-o las să h'árb^a colⁱșă/ multⁱș^uor// o m^ēștec cu meștecá^uu ș'-apóⁱ puⁱ cárⁿlē// taⁱ cárⁿlē să puⁱ cricálă/ să mⁱncám// adú^c c^ēvá acritúrⁱ/ crastavⁱč^ēt/ ș'-apóⁱ să mⁱncám//

păⁱ pún^ēm pe m^asă să mⁱncám acú^{ma}// adú^c f^urc^utál'ē// puⁱ fár^bă să h'árb^a cu bín^ē cu p^ostáⁱa// apă u^o puⁱ aí^{ca} pⁱē m^asă/ u^o cúr^ăt/ u^o sp^lál/ u^o aⁱēsc/ u^o puⁱ alⁱša/ u^o puⁱ s^a s^a h'árb^a// maⁱ adá^ug acó^{lo} c^ápă o țír^a s^a s^a h'árb^a așá/ puⁱ u^o țír d^ē ū^sq^rē/ púⁱu níștē ard^ēj^că/ c^ēvá c^uștē/ noⁱ așá zíc^ēm c^uștē/ puⁱ acó^{lo} ca s^a đ^ea gust bun^u/ ș-apóⁱ h'ĭ^ērb pín^a-ĭ h'ártă//

dú^pă ș^ē-ĭ h'ártă u^o pr^ēgătēsc/ ĭⁱ fac ū^o ríntăș/ puⁱ u^o țír^a s/zmíntínă/ u^o acríēsc cu róșⁱ/ puⁱ u^ouă// ĭl bat/ ĭl bat^u/ puⁱ u^o țír^a sárⁱlē// ĭl las u^o țír^a...// bag ac^uol^o ș-apóⁱ ĭl las...// ĭl las u^o țír^a s^a h'árb^a/ s^a đ^ea u^o c^ul^ocot/ ș-apáⁱ ĭⁱ pr^ēgătítă// u^o pún^ēm la m^asă// iulie 1959, m^arina tó^{ma}, 66 de ani (Șugag, jud. Alba)²²

cum fac pînē

vr^ēu s^a fac pínē/ c^a n-áv^ēm pínē// ĭa^u fálⁱnă dī^o sac^u/ f^ac^ēm tr^ēi pínⁱ c^a maⁱ m^ultă nú fac u^o dátă/ c^a p^otⁱ c^a s^a strícă// fac maⁱ puⁱțínă// u^o frámínt// bag^u ū^o al^uát/ cín am/ șí drojdí^uță// puⁱ v^uo dó^uă// frámínt bínē/ bínē/ bínē//

d^am f^uoc la cuptórⁱ/ c-áv^ēm cuptórⁱ aí^{ca}// u^o pún^ēm s^a s^a c^ul^ocă ș-apáⁱ u^o sc^uțtēm cu l^uopátă// u^o l^asám un c^as și jumătátē ș-u^o sc^uátēm/ u^o pún^ēm pe m^asă// mⁱncám și cáldă//

¹⁹ Text transcris, provenit din Arhiva fonogramică a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

²⁰ *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi*, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1937, p. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 6.

²² Text transcris, provenit din Arhiva fonogramică a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

cu-acélași aluát făcēm și pŭotăi cu căpă/ cu curčk/ cu prúně/ ș-ăpo mîncăm atúnca
cald așá//
iulie 1959, mărina tóma, 66 de ani (Șugag, jud. Alba)²³

cum puî cîlúșteljě

mai_inánte n-am_fácút așě și níme nu făcă așá// am băgát o lîtră de ŭoŭlăt înt-o
uálă// și apă am băgát atîta cîta n-o părútŭ cam ácră și cam sárátă/ nu prię sárátŭ/ și záhărŭ//
záhăr puî dúpă gustŭ// ulěŭ járă o jumătă_de dlěŭ/ frúză de dáfinŭ/ ar h'i fo_bun
gimbéru da n-am avútŭ// jo lě-ă_tăjăt cuádelě//

dúpă ája lě-am_bágátŭ_uálă cînd o h'ért apa/ lě-am opărít/ da nu táre// le scoz_de-
acólo și dúp-acéa să lăsă să să mai răcásc-o țíră// și apa járă gíně mai răcít o țíră/ să să mai
stîmpere/ ș-ápă golěsc apa pěște iěle și am pus o țíră ulěŭ cald pěște iěle// să leágă cu
hîrtiě de părgamiěnt//

iulie 1955, [Grosu Mărina lu Filipoi, 67 de ani] (Șugag, jud. Alba)²⁴

cum să făcě bálmoșu

púnjě zmîntîná atîta cît crez și dácă h'érbe să púnjě făiina de cucurúzŭ// [trebuie]
lăsát să h'árbă atîta cît... járă-nčepe-a să-ntări făiina//

și cîn făiina-i_intărită atúně îl meștecát/ și-l meștecát ș-atúnca puî cășu și-l miěștec
pîná să tokěște cășu ș-ápăi gáta//

dácă n-ai zmîntîná/ puî acólo láptiě și ŭúntŭ/ ca cît kibzui/ și cî_h'érbe/
baj'_făiiná de cucurúzŭ/ járă ca cî_Kibzui ș-ápă lași să h'árbă puțin și dup-acéja po_să
meștecě// să-s_pájě că-i cam moăliě/ că iěl să mai_inęroășě// dácă ai zmîntîná bună/
po_să nu baj' untŭ// să să h'árbă înt-o hîrběică/ că-i mai bine că_uálă// să mîncă cu lápte
grosŭ/ covășít și storsŭ//

iulie 1955, [Grosu Mărina lu Filipoi, 67 de ani] (Șugag, jud. Alba)²⁵

3.1.3. O mai mare diversitate de texte cu tematică gastronomică este determinată și de interesul anchetatorilor cu privire la acest domeniu.

Comparând corpusul de texte înregistrat în cele patru regiuni din aria vestică a dacoromânei cu inventarul textelor adunate și publicate de Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*, se remarcă o evidentă preocupare a cercetătorilor implicați în ancheta din regiunea Porțile de Fier pentru a inventaria o serie de preparate cu specific local. În acest sens, pot fi amintite texte precum: *Ciorbă de pește*, *Cum se frig mieii* (Dubova); *Cum tai porcu*, *Pomana porcului*, *Supă de găină* (Jupalnic); *Piftii la zăpostit*, *Cum se taie porcu la Ignat*, *Burândăul*, *Sângerete*, *Cârnaț*, *Carne friptă*, *Tăieței*, *Mâncare de păsui*, *Rântaș* (Eșelnița); *Traista lu Crăciun*, *Cârnații ai albi*, *Ce se mănâncă la fân*, *Meșpais*, *Praznic* (Ogradena); *Dragavei*, *Cum pregătește peștele*, *Sos*, *Papricaș de crumpeni*, *Mâncare de urzici*, *Mâncare de varză*, [pregătiri pentru] *Praznicu cășii*

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Textul face parte din *Arhiva A II*.

(Plavișevița); *Pregătiri pentru iarnă: zarzavat, cum pui varza, părădaisă la borcan, compot de prune, dulceață de zarzalii* (Jupalnic); *Pregătiri pentru iarnă: murături, sos de părădaisă, varză, piparcă de umplut, dulceață* (Eșelnița).

4. Concluzii

În anchetele lingvistice derulate în Valea Crișului Negru, Valea Sebeșului, Valea Jiului și Valea Hațegului, hrana este o temă marginală, întrucât atât în chestionar, cât și corpusul de texte se documentează cu predilecție doar două categorii de preparate: cele obținute din lapte de vacă și lapte de oaie și băuturile. Documentarea inegală a unor produse alimentare locale se datorează selecției cu precădere a informatorilor—bărbați care nu au avut „cunoașterea”²⁶ despre practicile culinare specifice locului, dar și interesului pe care anchetatorii față de acest domeniu.

Deși pe baza terminologiei s-ar fi putut delimita o serie de preparate cu specific local —*înturnatul*²⁷, *mâncarea de brozi*²⁸ — anchetatorii nu insistă să obțină cât mai multe informații asupra unui fel de mâncare, textul dialectal având preponderent rolul de a consemna, în context, particularitățile lingvistice ale unui grai, sub aspect fonetic, morfofonologic, sintactic și lexical.

Acknowledgement: Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului GAR 2023–029: Alimentația în documentele etnografice și lingvistice interbelice din patrimoniul institutelor clujene ale Academiei Române. Corpus digital de referințe și transferul cunoașterii către sectorul agroalimentar–ADELIS, finanțat de Academia Română prin Fundația „Patrimoniu”.

Bibliografie

ADAM, Gabriela Violeta, BERINDEI, Cosmina-Maria, VLASIN, Veronica Ana, *Food as a Research Topic in the Romanian Linguistic Questionnaire-Based Inquiries*, în *Transylvanian Review*, XXX, 2021a, Supplement nr. 2, p. 31–45.

²⁶ Un exemplu, în acest sens, este răspunsul la întrebarea anchetatorului *Ce se mai mănâncă pe aici?*:

păi țe să mînçe// fac și vârză mîncă/ și carne și mîncă și păsăt//

[Cum îi păsatu?]

păsātu-î făcut din cucurúz/ dim_porúmb/ ș-ápăi să... [k] îl prăjăsc bine cu unsore și cu brînză/ băgă brînză-n iel și-l mestič! așa bine și ala-î zîce pasăt//, fragment care evidențiază laconismul subiectului, dar și o neînțelegere a scopului și motivației acestei întrebări. Textul transcris provine din Arhiva fonogramică a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, din Cluj-Napoca.

²⁷ *Înturnatul* este o mâncare din smântână fiartă în care se adaugă „bucăți de caș dulce și se amestecă totul până la omogenizare, iar apoi se introduc bucăți de pâine tăiată cubulețe. Este un fel de preparat, în special, când la stână vin musafiri sau când vin stăpânii oilor” – Radu Totoianu, *Păstoritul în Mărginimea Sebeșului*, Editura Mega, Cluj-Napoca, p. 165.

²⁸ Informatorul Lazăr Vasile, 28 de ani, din Șugag, amintește despre *mâncarea de brozi* spunând că este un preparat din foi de varză tocate, dar fără a menționa alte ingrediente.

- ADAM, Gabriela Violeta, BERINDEI, Cosmina-Maria, VLASIN, Veronica Ana, *Construcția hranei ca temă de cercetare în anchetele lingvistice instituționale românești bazate pe chestionar*, în *Caietele „Sextil Pușcariu” V. Actele Conferinței internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*, Ediția a V-a, Cluj-Napoca, 9–10 septembrie 2021, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor și Argonaut, 2021b, p. 405–423.
- Arhiva A I–A IV din Fondul documentar VII: *Fondul anchetelor din perioada 1948–1960 pentru localități care urmau să dispară* (A I – Valea Crișului Negru, A II – Valea Sebeșului, A III – Valea Jiului, A IV – Valea Hațegului), aflat în patrimoniul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, 1949–1960.
- Arhiva fonografică din Fondul documentar VII al Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca.
- BERINDEI, Cosmina-Maria, *Muzeul Limbii Române și anchetele lingvistice indirecte*, în ICHIM, Ofelia et alii (ed.), *Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 91–101.
- BERINDEI, Cosmina-Maria, *Primele demersuri ale Muzeului Limbii Române privind salvagardarea patrimoniului lingvistic românesc*, în ICHIM, Ofelia et alii (ed.), *1918 – 2018. Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, 2019, p. 37–46.
- COHUȚ, Cornelia, VULPE, Magdalena, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*, București, Editura Academiei RSR, 1973, (multigrafat).
- COMȘULEA, Elena, *Chestionarele Muzeului Limbii Române – premise de cercetare*, în *Philologica Jassyensia*, XI, 2015, nr. 1 (21), p. 47–56.
- Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi*, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1937.
- Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, Editura Academiei Române, București, 2010.
- DUMISTRĂCEL, Stelian, HREAPCĂ, Doina, BÎRLEANU, Ion-Horea, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997.
- PETROVICI, Emil, *Atlasul lingvistic român II. Texte dialectale*, Sibiu – Leipzig, Muzeul Limbii Române, Otto Harrassowitz, 1943.
- PETROVICI, Emil, *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu și editat de GRECU, Doina, MĂRII, Ion (coord.), ORZA, Rodica, VLAD, Sabin, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988, (multigrafat).
- PETROVICI, Emil, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, redactori GRECU, Doina, MĂRII, Ion (coord.), ORZA, Rodica, VLAD, Sabin, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988, (multigrafat).
- POP, Sever, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. I. Dialectologie romane*, Louvain-Gembloux, Imprimerie J'Duculot, 1950.
- POP, Sever, *Chestionarul Atlasului lingvistic român I*, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu și editat de GRECU Doina, MĂRII, Ion (coord.), ORZA, Rodica, VLAD, Sabin, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1989, (multigrafat).
- TIMOCE-MOCANU, Cosmina, *Alimentația – o temă a cercetării instituționalizate interbelice. Proiecte, chestionare, rezultate*, în *Caietele „Sextil Pușcariu” V. Actele Conferinței internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*, Ediția a V-a, Cluj-Napoca, 9-10 septembrie 2021, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor și Argonaut, 2021, p. 488–501.
- TOTOIANU, Radu, *Păstoritul în Mărginimea Sebeșului*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021.